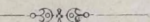

KÉT BESZÉD

M. Pol
0
1027

A VÁLASZTÁSOK UTÁN.

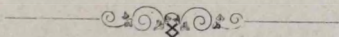

TARTOTTA

TREFORT ÁGOSTON,

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MAGYAR KIRÁLYI MINISTER

ZALA-EGERSZEGEN ÉS SOPRONBAN.

BUDAPESTEN,

NYOMATOTT A MAGYAR KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

—
1881.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Emlékül választóim számára nyomattam ki e két beszédet. Óhajtom s remélem, oly szívesen fogják azt venni tőlem, a körükben töltött napok emlékeül, mint a mily szívesen gondolok én azokra.

Sok nagy fontosságú kérdést érintettem e beszédekben; természetesen csak futólag, mint az alkalom s az idő — mely egy beszédre szánható — engedte.

Sajnálom, hogy időm s foglalatosságaim nem engedik, hogy az eszméket bővebben is kifejtsem, s a beszédekhez mintegy kommentárt irjak. De az eszmék sajátsága, hogy megpendítettven nem hálnak el, hanem utórezgést támasztanak. Talán fog akadni, a ki ezek közül is egyiket-másikat fölveszi, s részletesebben tárgyalandja. Így a kis magból terebély élőfa válhatik.

Budapest, 1881. szeptember 12-én.

T. Á.

I.

BESZÉD A VÁLASZTÓKHOZ

Zalaegerszezen, 1881. augusztus 14-kén.

Uraim !

Meg lehetnek győződve arról, hogy nekem már elég időm volt kijózanodni — s én hiszem is, hogy kijózanodtam, állapotok, emberek s magam fölött is és illusiókat semmi irányban nem táplálok. S azért midőn több kerület részéről felszóllítottam, hogy mint képviselőjelölt lépjek föl, azt nem személyemnek, hanem inkább állásomnak tulajdonítottam. Daczára annak, hogy több ily ajánlatot köszönettel visszautasítottam, mégis két kerület jelöltje maradtam és meg is választattam; minek folytán azon sajnos helyzetbe jutottam, hogy ma, midőn ide jöttem önöknek hálás köszönetet mondani azon bizalomért, melyre az által méltattak, hogy képviselőjökké választottak, még nem tudom, melyik kerület képviselője leszek tényleg. Ma azonban az önök képviselője vagyok; engedjék meg tehát, hogy bennem helyezett bizalmukért köszönetet mondjak, s elmondjam önök előtt nézetemet a helyzetről. Magától értetvén, hogy miután tagja vagyok a kormánynak, a kormány programja az én programmom is.

Megjegyzem azonban előlegesen, hogy bármelyik kerület tényleges képviselője legyek, a másik kerület erkölcsi képviselőjének is fogom magamat tekinteni, és annak érdekeit mindig képviselni és előmozdítani igyekezem.

Nagyon felesleges volna, ha én önöknek a mult országgyűlésről beszámolni akarnék, miután én az önök képviselője nem voltam. De megvallom, hogy én átalán véve, a beszámoló beszédek inopportunosoknak is tartom, — hiszen a választók a hirlapok által teljesen informálva vannak mindenről, mi az országgyűlésen történik. Egészen más volt akkor, midőn a lapok nem közöltek, nem is volt szabad részletes tudósításokat közölniök az országgyűlés folyamáról. Akkor a Deák Ferencz híres követjelentése itt e teremben, nemcsak opportunus és szükséges volt, hanem igazi politikai tény és oly enuntiatio volt, mely az egész országnak szólott. De mindamellett is, a mult három évi országgyűlési cycilus némely intézkedéséről szólni akarok, s miután „amor incipit ab ego“: a közoktatási miniszter viselt dolgairól fogok szólni; hiszen önök engem valószínűleg a mult miatt választottak képviselőjökké.

Paradoxonnak fogják talán tartani, ha azt mondom, hogy kívánatos volna, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter részére minél kevesebb és minél rövidebb törvények alkottassanak. A közoktatásügyi miniszternek magának kell alkotni; neki szervezni s adminisztrálni kell; reá nézve a legfontosabb törvény a budgettörvény; adjanak neki pénzt, a létező intézetek gyarapítására és fejlesztésére, újak felállítására, — ő a controlle elől nem fog kitérni s a kellő erőkről is fog gondoskodni. A közoktatás nem olyan, mint a perrendtartás, hogy abban mindent fixirozni kellessék; a közoktatásügynek a fejlődésre időt és az életre tért kell engedni, törvényt pedig minden évben nem lehet változtatni, vagy módosítani, ha mindjárt meghozatala után, talán már egy féltre, kitűnik is, hogy egyik-másik szakasza vagy részlete nem volt célszerű.

Mindamellett a mult országgyűlésen alkottatott öt törvény a vezetésem alatti miniszterium ressortja körében. Mellőzve az egyiket, mely a keleti egyház némely viszonyairól szól, a többi négyre egy pár szóval fogok reflectálni, s min-

denek előtt emlitenem kell a törvényt a magyar nyelv tanításáról. E törvény alkotása elé többféle akadályok gördültek. Némelyek elnyomatást, zsarnokságot láttak benne; a nemzetiségek részéről rossz következtetéseket jósoltak. De a jóslatok nem teljesültek. A magyarul nem tudó tanítók tanulják a magyar nyelvet, s az iskolába járó gyermekek is tanulják, és évről-évre nagyobb mértékben fogják tanulni, s szüleik örvendeni fognak, hogy gyermekeik értenek és beszélnek magyarul. A népiskolákban a magyar nyelvet, valamint a gimnáziumokban és reáliskolákban a német nyelvet tanulni kell, habár eddig nem is tanulták elegendő sikerrel. De hogy nagyobb sikert érjünk el ezentul, kész vagyok erélyes rendszabályokhoz nyulni.*) A ki azonban engemet csak félig meddig is ismer, és ismeri előzményeimet: az tudja, hogy én chauvinista nem vagyok s már természetemnél fogva nem is lehetek; nem akarom én az erdélyi szászokat a német culturától megfosztani s azon lármának, melyet ezen urak a német journalistikában ütnek, nincs alapja. Nem akarok én bárkit is erőszakosan magyarosítani, de kereken kimondom, mert imbecillitás volna ki nem mondani, hogy Magyarország az állam csak magyar lehet, a polyglott status utáni aspiratiók politikai otrombaságok, melyekkel rövid processust kell csinálni.

A második törvény a műemlékek fentartásáról szól. E törvénynek is nagy jelentősége van, nemesak azért, mert minden művelt nemzet tiszteli és gondozza múltja emlékeit; de mert műemlékeink tanúsítják, hogy Magyarország a középkorban sem volt barbár-ország, mint elleneink állítják.

*) E passus félreértetett. Az eddigi „nem elegendő siker“ — valamint a jövőre alkalmazandó „erélyes rendszabályok“ némely részről a német nyelv tanulására — a középiskolákban — vonatkoztattak. Pedig, a ki a mondatot, úgy a mint mondva is volt, figyelemmel olvassa, látni fogja, hogy mindkettő a magyar nyelvre az elemi iskolákban vonatkozik; a német nyelv csak összehasonlításképp, incisumban, van említve.

Magyarország előre ment az európai nyugot példái után, részt vett az egyházi reformatióban, szervezkedett Mária Terézia alatt az administratív monarchia mintái szerint. A teljes stagnatio, mely a monarchiát s Magyarországot tönkretette, csak a múlt század végével és a jelen század elején a byzantinus szellemű kormányzatok alatt állott be.

A harmadik törvény a polytechnikum épületéről s a negyedik az egyetemi építkezések folytatásáról szól. Mindkettő fontos törvény, mert ez esetben az épületek valódi taneszközök is, a melyek nélkül az oktatás, különösen a természeti s általában a demonstratív tudományokban ma már lehetetlen; és az említett két törvény lehetővé teszi, hogy a polytechnikum, valamint a pesti egyetem azon niveaura emelkedjenek, melyen a külföldi polytechnikumok és egyetemek állanak.

De miután e tárgynál vagyok, hogy ne legyek kénytelen ismét visszatérni, vázolni fogom egy pár vonásban közoktatási ügyünk legközelebbi feladatait is. Miután a tudomány s az annak fejlesztésére szolgáló módok és eszközök nem a politikai institutiók rendszerétől vannak feltételezve, s a demokratikus társadalomnak és államnak ép oly szüksége van iskolázott s tudományos férfiakra, mint ha aristocratiában élünk, így jelen kormány-formáink közt is, minden tisztelet becsület a népoktatásnak, a világosság mégis felülről jön, s azon ideális célok, melyek nélkül az emberiség csak a felsőbb állatiság életét élné, csak a szellemi élet felsőbb régióiban ápoltnak; s azért a felsőbb oktatás a legfontosabb. Annálfogva minden törekvésem oda lesz irányozva, hogy első sorban a pesti egyetem a külföldi egyetemek színvonalát érje el, s műegyetemünk a külföldiekkel versenyezhesen. De ez nem elég; a kolozsvári egyetemet, meg is engedve, hogy az főleg localis érdekekkel bír, a szükséges eszközökkel szintén el kell látni, mert ha azt tenni nem akarjuk, úgy valóban jobb lett volna azt életbe se léptetni. — De tekintve Magyarország területét, s az egyetemi tanulók számát, s tekintve, hogy most még igen sokan Bécsben s más osztrák egyetemeken végzik

tanulmányait, s hogy a pesti egyetemen a tolongás már is oly nagy, hogy ott maholnap a masina megáll, hiába állítunk parallel tanszékeket és tantermeket: nekünk egy harmadik egyetemre is szükségünk van, olyanra pedig, mely ne legyen tisztán, vagy főkép localis érdekü. — Szeged-e vagy Pozsony? E kérdés, hiszem, nem elfogultság, vagy localis érdek szempontjából fog eldőlni.

Az egyetemi oktatásnál különösen nagy súlyt fektetek az orvosi ügyre, és pedig nem csak tisztán a szaktudomány, de a humanitási érdek mellett az általános műveltség és a közgazdaság szempontjából is. A hol nincsenek tudományosan művelt orvosok a kellő számban, ott a közegészségi ügy el van hanyagolva. Annál pedig nincs nagyobb érdek az államban s a társadalomban. Lehet egy országnak a legjobb talaja, climája, minden ásványi kincse, tengere s folyói: az mind holt tőke, a hol nincs ember, s az emberek tömege nem egészséges, életvidor és munkaképes. Az ember a legbecsesebb tőke, s minél egészségesebb, erősebb s ügyesebb, annál becsesebb. — Nagyon szomorú dolog nálunk a gyermekek rendkívüli halandósága s a népesség csökkenése. A közegészség a nemzetgazdaság egyik és pedig nem a legutolsó ága.

A középiskolákról szóló törvényjavaslat ismét be fog nyújtatni, s kell, hogy a comoediának, mely e törvényjavaslattal évek óta üzetik, egyszer már vége legyen. Vagy mondjuk ki, hogy nem fogjuk törvény által reformálni a középiskolákat s rendezni a gymnáziumok és reáliskolák ügyét, s akkor más módokat fog keresni a kormány a létező visszaélések megszüntetésére, vagy tárgyalja végre a képviselőház e törvényjavaslatot s alkossa meg a törvényt.

Ne tessék abból, a mit a felső oktatás különös fontosságáról mondtam, azt következtetni, hogy én a népoktatást elhanyagolom. Nem teszem azt; ismerem annak nemcsak művelődési, hanem közgazdasági tekintetben is, egész jelentőségét. Én a népoktatásért budgetem keretében mindig megtettem és megteszem a lehető, ideértve a tanítók sorsának

javitását is. Óhajtom főleg az állami iskolák szaporítását s a kisedóvó intézetek terjesztését. Én csak a charlatanériát nem szeretem, mint általában sehol, ugy a népoktatásnál sem.

Különösen nagy sulyt fektetek a nők oktatására, mert ha művelt és szolid nemzedéket akarunk, először nőket kell nevelnünk, s reménylem, hogy a nevelők képezésére felállítandó intézet is meghozandja a várt gyümölcsöt.

Folytatva visszatekintésemet a multa, egy tárgyat nem mellőzhetek; értem a vasuti ügyeket.

Nálunk megvan a hajlam, a panacaeákban való hithez. Emlékszem még fiatal koromból, hogy egy időben azt mondták: csak legyen meg a váltótörvény, lesz pénz, lesz hitel; a váltótörvény meglett, de a kik attól bajaink orvosságát várták, megesalódtak. Volt idő, mikor a vasutak panacaeának tartattak; de miután panacaeák általában nem léteznek, a vasutak iránt majd közönyösség, majd ellenszenv kezdett mutatkozni, főleg midőn azok építési költségeit, vagy garantiát fizetni kellett. Én azonban azt hiszem, hogy ha még terheinket elbirjuk s termékeinket értékesíteni tudjuk, azt főleg a vasutaknak köszönhetjük. Megengedem, hogy a tarifák még drágák, de éppen azért, hogy azokat szabályozni lehessen, kellett az államnak némely vonalakat megszerezni, másokat kiépíteni. S valóban, a mit szerzett, nem szerezte drágán. Vivmánynak tekintem tehát, hogy a tiszai és trencsényi pályát megvettük, hogy építünk Belgrád felé s engedélyeztük a pécsdombóvári vonalat — annál inkább, mert az országnak legkisebb áldozatába sem került — a melynél fogva megszerezük az egyenes összeköttetést Fiumével, mely reánk nézve ma nagyobb jelentőséggel bír, mint valaha.

A mit tehát a mult országgyűlés a vasutak dolgában tett, azt helyesen tette, s a jövőnek e munkát még folytatni kell, mert ki kell épitenünk a trencsényi vonalat, kell épitenünk Sziszektől—Károlyvárosig, mert e nélkül az alsó kereskedés sohasem fog Fiuménak menni, vasuttal kell összekötelnünk Budapestet Győrrel a Duna jobb parton. De természe-

tes, hogy mindez nem történhetik egyszerre. Ebben azonban, miután még a legüdvösebb dolgot is csak akkor lehet és szabad megtenni, ha a pénzügyi helyzet engedi: a pénzügyminisztert illeti a döntő szó, ki egyébiránt a conversio által nagy szolgálatot tett az ország pénzügyeinek, s ez által a szabadabb mozgást lehetővé tette.

Általában véve a jövő országgyűlésnek sok teendője lesz, mert országnak mint egyes embernek sok irányban kell fejlődni. Jó igazságszolgáltatás, jó administratio, iskolák s kulturális intézetek, financiáink gondozása, mindannyi ügy, a melytől jobb jövőnk van feltételezve. De mégis egy kérdés fogja dominálni a jövő országgyűlésen a situációt, a közgazdasági kérdés. Különféle alakban majd mint vámkérdés, majd mint vasut vagy közut építése, majd mint esatornázás vagy folyószabályozás, de lényegileg mindig közgazdasági kérdés, folytonosan a napirendre fog kerülni.

Fél éve körülbelül, hogy Sopronban egy választókból álló gyűlésen oda nyilatkoztam, hogy bizonyos kedvtelenség, mit a német igen helyesen Unbehagen szóval fejez ki, mutatkozik Európában. Ennek az országok különböző fejlődési fokai szerint különböző okai vannak, vagy ugyanazon okok különböző mértékben hatnak. Ha e jelenséget különösen nálunk elemezzük, nálunk a főokok gazdasági okok. Élni akarunk, jól akarunk élni s ehez jogosultságunk is van; vannak, a kik kevés vagy semmi munka mellett is élvezni akarnak, a mi már nem jogosult kívánság. De léteznek ily vágyak is és hiányoznak azon motívumok az emberi kedélyben, melyek ily vágyakat zaboláznának, vagy azokat legalább szabályoznák.

De a merre csak tekintünk, a szükséglet nagyobb, mint a fedezet: úgy van az államban, a társadalomban, a családban, sőt az egyéni életben is. Innen van, hogy azon gazdasági crisis, mely Európában, a britt szigeteket is ideértve, létezik, reánk különös súlylyal nehezedik és rendkívüli fontossággal bír. Amerika s különösen az Egyesült-Államok

elárasztják Európát terményekkel, s viszont az iparczikkeket először prohibíciók útján kizárva, ujabban pedig igen magas vámmal terhelve, fejlesztik gyáriparukat és elzárkóznak Európától. Tegyük ehhez azon óriási tevékenységet és munkarőt, mely az amerikai népet felemeli, s ott mindenkit eltölt: nem csoda, ha Amerikával versenyezni fölötte nehéz.

Ne csináljunk magunknak illúziókat, ezen állapot még soká fog tartani, sőt Ausztrália, Afrika, Ázsiának némely részei fognak productumaikkal a vásárra jönni. Nagy veszély fenyegeti Európában a földbirtokost s a mezei gazdát; e veszélynek bátran kell szemébe néznünk, mert itt a lamentálás, ellenzékeskedés s forradalmi aspiratiók mit sem fognak használni, de igenis nehezíteni fogják a situatiót. Beszéljünk tehát arról, hogy mit kell tenni s mit kell kerülni e tekintetben?

A mit először is mondandó leszek, arról azt fogják mondani, hogy olesó jó tanács s nem új. Igaz, hogy nem új, de lehet róla mondani, hogy „video meliora proboque, deteriora sequor.“

Nem kell tisztán csak felülről s mástól várni a segílyt, saját erőnkben kell mindenekelőtt segílyt keresni; mert a ki többet szokott kiadni, mint a mit bevesz, ki gazdaságában a régi szokásokhoz ragaszkodva földjét rosszul műveli, marháival, ha van, mert vannak oly gazdák is, kik marhát nem tartanak, az éhezési kúrát gyakoroltatja, valamint az oly iparos is, a ki rosszul dolgozik, s nem is igyekszik jól dolgozni, azon nem fog sem az állam, sem a társadalom, de maga az Uristen sem segíthetni. Neveljük és serkentsük a fiatal generatiót tevékenységre, erélyességre, nem csak a sportban, a korteskedésben, hanem a munkában, a folytonos és kitartó következetes munkában!

Feltéve már most, hogy többet fognak termelni, mint ma, pedig többet kell termelnünk, s jobb minőségben is, mint eddig, mit kell tennünk, hogy azt értékesíthessük? Fogyasztót, illetőleg vevőt kell keresni künn és benn. De miután tény,

hogy ma-holnap nem leszünk képesek Amerikával versenyezni, hogy szomszédunkban is több piacot elzárnak előttünk, ragaszkodjunk tehát mindenekelőtt azon vásárhoz, mely megvan, mert az a legközelebbi és legbiztosabb, értem a monarchia másik felét, ragaszkodjunk a vámszövetséghez. A vámszövetség politikai tekintetben a magyar-osztrák monarchia fennállásának mellőzhetlen feltétele, annak megszüntével okvetlenül beáll a felbomlás. Bor, dohány, gyapju, háziállatok, a sertés kivételével, mely Németországba megy — főleg a hizott szarvasmarha, részben a gabona is, valamint mindazon czikkek, melyek a szomszéd megyékből a bécsi piacra mennek, csak ott találunk vásárt. Ezen piacot meg kell tartanunk. Igaz, hogy az ausztriai gyár-ipar is bírja a magyar vásárt, s hogy reá nézve is életkérdés ezt megtartani. De éppen ezért, mert érdekünk kölesönös: a vámszövetség keretében kell követelni s keresztülvinni mindazt, mi az adott viszonyokban reánk nézve üdvös, szükséges és lehetséges.

De midőn e viszonyt fenn kell tartanunk, arra kell törekednünk, hogy az ipart nálunk is meghonosítsuk; ez könnyebben fog történni a vámszövetség keretében, mint azon kívül, mert a magyarországi gyárosnak a vámszövetség mellett nemcsak nálunk, hanem Ausztriában is vására lehet, mire a legvilágosabb példa Zsolnay pécsi gyára, vagy a zay-ugróczy üveggyár és sok más. Természetes azonban, hogy nem szabad mindent a szerencsés körülményektől várni, de ki kell vetköznünk megszokott indolentiánkból.

Nem volna helyén és idején itt egyenkint fejtegetni a rendszabályokat, az intézkedéseket, melyekhez nyulnunk kell, hogy ipart teremtsünk; de arra nézve tisztába jöhetünk, ha Európa közgazdasági viszonyait vizsgáljuk, ha azokkal szemben saját állapotainkat s különösen szükségletünket fontolóra vesszük, — hogy ha a további fejlődésről lemondani, s azon primitív szokásokhoz és viszonyokhoz visszatérni nem akarunk, melyekben Magyarország 1848-ig sinlődött, hogy köz-

gazdasági dolgainkat fejlesztenünk és in specie ipart kell teremtenünk.

Tanulmányozzuk, mit tettek e tekintetben más országok s mit tesznek ma? — Igaz, hogy ipar fejlődött Angliában s Franciaországban, nagy részben védvámok által, iparszakoktatás nélkül; s maga az iparszakoktatás egyedül, nálunk sem fog ipart teremteni, józan mérsékelt védelem nélkül. De ma már, valamint másutt, ugy nálunk is iparszakoktatás nélkül nem lehetünk, nem fogunk az ipar terén boldogulni. Azért nagy sulyt fektetek én az iskolákra, melyek e terén az én vezetésem alatt létrejöttek s azokat emelni s fejleszteni is akarom, ide értve a művészeti ipariskolákat is, melyektől várhatjuk az izlés fejlődését iparosainknál. És valamint a felső osztályok s a nép közt van egy rétege a társadalomnak, mely közgazdasági tekintetben nagy jelentőséggel bír, ugy a felsőbb és népiskolák közt kell oly iskoláknak lenni, melyek nem a latin pályákra, hanem az iparra, kereskedelemre, gazdaságra nevelnek; ezeket emelni, népszerűsíteni kell és ez uton meg kell törni az előítéleteket, melyek folytán létezik a tulproductio az ügyvédi és hivatalnoki pályán. Legyünk jó kézművesek, gyárosok, kereskedők, gazdák, szóval a productio emberei. Ez nem válik szegényére, nem derogál senkinek. Erköléseinkben és szokásainkban kell átalakulnunk, ha közgazdaságilag akarunk átalakulni.

Az administratio ellen — hogy arról is szóljak — sok panasz hallatszik; de egészben véve talán mégis jobb az, mint a hire, mindenestre nem egyforma rossz mindenütt. Valamint a talaj s a klima hazánkban: ugy az administratio is, a rendszer azonossága daczára nem egyforma. Hiszen mint mindenben, ugy az administratioban is legtöbb az embertől függ; a rossz rendszer okos, becsületes és ügyes emberek által kezelve jól működik; s a legszebb, a logika minden kellékével bíró rendszer rossz kezek közt rosszul működik. Amyi bizonyos, hogy az ország némely vidékein nincs elég alkalmas ember a hivatalokra; másutt léteznek ellenséges elemek,

melyek saját céljaikra zsákmányolják ki a közigazgatást, és sok helyt látjuk azon sajátságos jelenséget is, hogy az administratio ellenzékét képez a kormányval szemben. Előbb-utóbb tehát gyökeres reformot kell eszközölnünk az administratio mezején.

A mi országgyűléseinkre tehát sok munka vár, de méltóztassanak nekem elhinni, hogy nem fogunk boldogulni, ha felette sok törvényt egyszerre alkotunk, ha gyártjuk a törvényt mázsaszámra. A hosszú, majdnem folytonos országgyűlésezés Magyarországnak igazi métélye. Hat hónap alatt rendkívül sokat lehetne dolgozni, meg is lehet bírálni a kormány minden eselekvéseit, csak nem kell parlamenti sportot üzni, nem kell a budgetet két-három hónapon át minden practicus eredmény nélkül tárgyalni, csak azért, hogy beszélhessünk, de omni scibili et quibusdam aliis, s csakhogy a minisztereket zaklassuk.

Nekünk, valamint gazdasági, ugy politikai szokásainkat is javítanunk kell; de kell mindenekelőtt még egyet tennünk, mert ez a mi fő bajunk, ki kell vetköznünk a megszokott indolentiából. Ha erre képesek vagyunk, akkor Magyarország nemcsak fenmarad, de mint művelt, vagyonos és erős állam fog az európai nemzet-családok sorában szerepelni.

Szólhatnék még többféle témákról; de a melyeket más alkalomra akarok fentartani magamnak s végre is be kell fejeznem előadásomat. Egy kéréssel és ígérettel akarom azt befejezni. Kérésem az: ne vegyék rossz néven őszinteségemet. Ígéretem pedig: hogy a bizalom s megtiszteltetés fejében ígérem, hogy nem utólszor vagyok itt e tisztelt választók körében, s hogy valamint az ország, ugy a választó-kerület érdekeit mindig szívemen fogom viselni.

II.

BESZÉD A VÁLASZTÓKHOZ

Sopronban, 1881. szeptember 8-án.

Nem vagyok elég hiu arra, hogy feltegyem, hogy önök Zalaegerszegezen augusztus 14-én tartott beszédemet olvasták, s nem is követelem azt, de másrészt nincs oly rossz izlésem, hogy az egyszer mondott beszédet önöknek felmelegítve újra feltálgassam. Van azonban e beszédben egy pont, mely személyes állásomra választóimmal szemben vonatkozik, ezt ismételni vagyok kénytelen, miután ezen állásom Sopronban ugyanaz, mint Zalaegerszegezen, s miután ez állásban augusztus 14-ike óta misem változott.

Ismétlem tehát, mit körülbelül amott mondtam, hogy kellemetlen helyzetben vagyok az által, hogy két választókerületben lettem megválasztva képviselőnek, minek folytán ma, midőn önök körében megjelentem, hogy szíves köszönetet mondjak a bizalomért, melyet választásuk által irányomban ismételve tanúsítottak, nem vagyok képes határozottan kijelenteni, melyik kerület képviselője leszek. De bármikép dől el a kérdés, én az el nem vállalt kerület erkölcsi képviselője maradok. Ma azonban az önök képviselője vagyok, s ha megengedik, önökkel némi politikai és társadalmi témákról fogok conversálni. Kérem azonban, ne méltóztassék azt bármi programbeszédnek tekinteni; a kormány programja az én programmom, s a mit most mondandó leszek, az az én individuális nézeteim signaturáját viseli.

Egerszegezen azon nézetet fejeztem ki, hogy a jövő országgyűlési cyclust a közgazdasági kérdés fogja dominálni, s

állításomat bővebben is kifejtém. Nézetem részben helyeseltett, részben kifogásoltatott. Nem tartom időszerűnek eziránt most polémiába bocsátkozni, de örvendenék, ha felszólalásom kiindulási pontul szolgálhatna komoly discussióra e komoly kérdésekről. Mert maga a vámszövevény kérdése 6 év lefolyása után új tárgyalás alá kerülend — és nem fogunk bizton járni el, ha előbb nem leszünk tisztában magunkkal, vagy ha a taktikai tekintetek által belebeszéljük magunkat oly állításokba, melyeknek érvényt nem tudunk szerezni, a mint azt a bankkérdésnél tapasztaltuk: — Én tehát ez alkalommal csak reasummálom gondolatomat; odanyilatkozván, hogy a vámszövevény megszakítása oly közgazdasági és politikai calamitás volna, melynek következményeit kiszámítani ma nem is vagyunk képesek.

De közgazdasági állapotokról szólva a multkor, nem érintettem egy ügyet, mely reánk nézve nagy jelentőséggel bír: folyóink és vizeink viszonyait.

Kétséget nem szenved, hogy a vízi utak a legolcsóbbak, főleg nagy tömegű nyers termények szállítására; valamint a folyók szabályozása, álló vizek levezetése, árvizeknek kitett területek ármentesítése; gazdasági és közegészségi tekintetben mind szerfölött kívánatos.

De mindamellett ily üdvös munkálatoknál sem szabad a pénzkérdést a számitásból kihagyni; mérlegelni kell itt is: egyensúlyban áll-e a haszon a kiadással? De megengedve, hogy a haszon oly kézzelfogható, hogy a pénzkérdés egészen háttérbe szorul — előtérben áll mindenestre azon tekintet, hogy ily vízi műveletek bizonyos feladatoknak feleljenek meg. — Mert ha ily műveletek nem úgy kezeltetnek, hogy feladatuknak megfelelhessenek, akkor a várt áldás átokká válik. De nálunk e téren, főleg a kisebb folyók szabályozásánál, hallatlan dolgok történtek. Produkáltunk mesterséges mocsárokat, víz alá hoztunk oly területeket, melyek előbb nem voltak víz alatt. A bárgyuság kezét fogott a könnyelműséggel — más szóval nem akarok élni. Sok birtokos a szabályozásokra tete-

mes összegeket fizetett, melyek után haszna semmi. De pozitív kára volt, mert a czéltévesztett vízi műveletek folytán birtokának egy része mit sem jövedelmezett. Azonfelül az árvizek idejében valódi anarchia szokott fejlődni : egy birtokos a másik ellen csinál gátakat, egyik a másikra bocsátja a vizet. Ilyenkor mutatkozik és válik leginkább érezhetővé a jó és erélyes közigazgatás szüksége. Mig minden jó rendben van, addig alig van szükségünk az administratióra ; de ha a cholera vagy marhavész kiüt, ha a folyók kiöntenek s a föld reng, akkor kell a jó administráció.

Tény, hogy a vízi bajok rendkívüliek. Nem kell elfelejteni, hogy rendkívüli időjárás mellett árvizek mindenütt vannak ; tekintsünk Hollandiára, hol százados gátak daczára s a legszigorubb felügyelet mellett is árvizek vannak. De nálunk, nézzük csak a Bánságot, a bajok más természetűek, s csaknem évről-évre ismétlődnek. — Ki e bajok eredeti szerzője, ez tulajdonképen meddő kérdés. A jelen kormányt okolni, nemesak a legnagyobb igazságtalanság, de valódi oktalanság. A felülről való híres szabályozásokat, valamint a folyók beszorítását szűk medrekbe, és a gátak építését kellő ártér nélkül, nem a jelen kormány rendelte el, vagy engedte meg. A feladat azonban ma e bajokat minden áron orvosolni, s a hol még nem mutatkoznak őrködni, hogy ne keletkezzenek. Hogy a kormány e tekintetben mindent elkövet, ismeretes dolog ; s a siker meg is lesz, de ahoz mindenképp előttr pénz kell, továbbá kellenek megbízható, ügyes technikusok, végre erélyes férfiak a végrehajtásnál. Vigyázzunk, hogy a vízi bajok kivándorlásra ne adjanak alkalmat.

Szólottam a multkor tárczám ügyeiről ; de egy tárgyat nem érintettem, mely annak teendőihez tartozik : a művészetet s különösen a képzőművészetet. Ezt feltartottam magamnak a mai napra ; mert tudom, hogy az a város, mely a Szt. Mihály templomát oly helyesen restaurálta, melynek egy második restaurálandó igen csinos góth temploma van, mely újabb időben az apácák templomát oly jó ízléssel fel tudta építeni, fogékony a művészet iránt.

Sértésnek vehetnék önök, ha fejtegetni akarnám, hogy a művészet az emberi szellem legszebb virága, hogy a művészet hatalmas mivelődési eszköz. A művészet, különösen a képzőművészet nemesíti a phantasiát, valamint az izlést s befolyásolja az ember hangulatát és magatartását, s én meg vagyok győződve, hogy oly nő, ki a Raphael műveit élvezni képes, piszkos regényeket undorral vissza fog taszítani magától s nem fog gyönyörködni Zola Nana-jában, mely a németországi fordításokon kívül, a hazánkbeli német cultura nem igen hizelgő jellemzésére zug német fordításokban Budapesten is colportáltatik, sőt irodalmunk nem nagy dicsőségére magarra is lefordított, melynek olvasása a magyar culturát nem fogja előmozdítani, de sok egyszerű asszony és leány fantáziáját fogja megvesztegetni. De a művészet ma közgazdasági tekintetben is nagy tényező.

Ha visszatekintünk a 40-es évekre: mondhatom, hogy azóta sok történt nálunk a művészet érdekében. Megvettük herczeg Esterházytól kitünő galleriáját; új művekkel gyarapítjuk a Muzeum képcsarnokát; fiatal művészeknek ösztöndíjakat adunk a magok kiképzésére; segélyezzük a képzőművészeti társulatot; felállítottuk a felsőbb rajztanodát. De ez még mind nem elég. Nem akarok arról szólni, hogy ha azt akarjuk, hogy galériánkat kellőleg látogassák, más épületbe kell azt helyezni. Tudva van, hogy a képzőművészeti akadémia kérdése is napirendre került. Mikép kell e postulatumnak megfelelni; arról az őszszel illetékes férfiakkal fogunk tanácskozni, előlegesen azonban mondhatom, hogy mindenek előtt műtermeket kell építeni jelesebb művészeink számára, hogy itthon is dolgozhassanak és növendékeket képezhessenek. A mintarajztanodában a festészet érdekében egy új tanszékot kell felállítani s kellő erővel ellátni. De fődolog, hogy nagyobb szerű nyilvános épületeknél ne mellőzzük s ne zárjuk ki a hazai képzőművészetet.

Érintettem a multkor némely politikai reformokat, hallgattam azonban a felsőház reformjáról; szabad legyen most arról nyilatkoznom, de ne tekintsék azt másnak, mint egyéni nézetnek,

Tény, hogy a mi felsőházunk az új alkotmányos aerában semmi üdvös törvény létrejöttét nem akadályoztatta; s én felteszem felső házunkról, hogy bir annyi önállósággal, hogy vele bármely rendszabályt, mely az ország kárára volna, nem lehetne keresztülvinni. Felsőházunkban nem csak valódi hazafiság, de józan politikai szellem is uralkodik. Annál fogva én nem hiszem, hogy annak reformja éppen égető kérdés volna. Egyébiránt ha lehet a legközelebbi 3 évben azt is keresztülvinni, nekem az ellen annál kevésbé volna kifogásom, mert felsőházunknak oly sajátzerű szervezete van, hogy azt állandóan mostani állapotában hagyni csakugyan nem lehet.

Nézetem szerint Magyarországon a felsőháznak kell, hogy aristokratikus alapja legyen, mint kell, hogy a képviselőháznak demokratikus alapja legyen. Politikai tárgyalásainknál, valamint szervezkedéseknél mindig szem előtt kellene tartani, hogy aristocratia s democratia ma nem politikai institutiók, hanem társadalmi tények, melyekkel számolni kell, s a hol egymásnak megsemmisítésére dolgoznak, ott az alkotmányos élet lehetetlenné válik.

E szempontból indulva ki, én a felsőház szervezésénél érintetlenül hagynám mindazon magyar főúri családok jogait, melyek ma a felsőházba meghivatnak. De miután a felsőház természete szerint annak, a ki ott ül, valami társadalmi erőt vagy érdeket képviselnie kell, arra pusztán név és cím nem elégséges: vagyon-minimumot vagy adó-cenzust hoznék be akkép, hogy a születési aristocratia tagjai közül csak az hivatnék meg a felsőházba, ki meghatározott összegű, például legalább 3 usque 5 ezer forint adót fizet. Ez uton kimaradnának a felsőházból a proletárius-mágnások, valamint az oly fiatal emberek, kik apjuk életében még semmi vagyonnal sem birnak és mitsem képviselnek.

Továbbá meghagynám a felsőházban a valóságos megyés püspököket, kik nagy érdekek képviselői. Nem nyom előttem e részben semmit a felekezetek paritása, mert a protestáns egyházak szervezete folytán, minélfogva náluk az egyházi és világi elem teljesen egyenjogu, azok a világi felügyelők s gond-

nokok által képviselve lehetnek a felsőházban. S a mennyiben gondnokaik és felügyelőik születés által nincsenek hivatva a felsőház tagjai lenni, közülök, valamint szuperintendenseik közül is azokat, kik a szükséges tulajdonokkal birnak, lehetne ad dies vitae, élethosszig, felsőházi tagoknak kinevezni,

Kimaradnának ellenben nézetem szerint a főispánok; nemcsak azért, mert azoknak főleg megyéik adminisztrációjával kell foglalkozniok, hanem azért is, mert folyvást változván, a felsőház igen fluctuáns jelleget nyer általok.

A főispánok helyébe jönének élethossziglan kinevezendő felsőházi tagokul oly férfiak, kik multjoknál, érdemeiknél s társadalmi állásuknál fogva hivatottak a felső házban a született pairek mellett helyet foglalni. A szükséges kvalifikációkat törvény szabná meg.

Ily szervezettel a felsőház kellőleg működhetnék és teljesithetné magas hivatását, főleg két feltétel mellett: hogy az angol példára a peer-age a társadalom kitünőségei által időnkint felfrissítették, de a kellő vagyon mellett; ellenben czimekkel s öröklő felsőházi tagsággal ne ruháztassanak fel oly emberek, kiknek nincsen vagyonuk arisztokratikus család alapítására, kik már a második generációban arisztokratikus proletáriusokká válnak.

Miután én a katonai dolgokról, habár a delegatiókban hadi ügyben kiküldött bizottságnak tagja, előadója, sőt elnöke is voltam, nem érzem magamat képesnek szólani; s a jogi dolgokban, habár 1838-ben ügyvédi vizsgát tettem s 48 előtt a jogi tudományokkal is foglalkoztam, szintén nem érzem magamat illetékesnek; befejezhetném beszédemet.

De szólni akarok még egy kényes tárgyhoz, bár kényelmesebb s nyugalمام tekintetében is jobb volna hallgatni. De az ember nem azért miniszter, hogy kényelmes és nyugalmas életet éljen; s a képviselőhöz, ha egyszersmind miniszter is, nem illő, hogy fejét mint a struczmadár a homokba dugja s ne lássa, vagy úgy tegye, mintha nem látná, mi történik körülötte. Hallgatni, mikor beszélni kell: annyi, mint ellenfeleinek mal-

mára hajtani a vizet. Én is nemcsak Taine-t, hanem Mortimer Ternaux munkáját is olvastam, s tudom, mit jelent a hallgatás kelletlen időben.

Szólanı fogok tehát politikai pártjainkról. Mellözve a nemzetiségi pártot s a parlamenten kívül álló más pártokat, igazi politikai párt, melylyel ma számolni kell, három van: a szabadelvü kormánypárt, a mérsékelt ellenzék — verba valent usu — és a szélső bal.

A kormánypárt törekvései ismeretesek. Mi fenn akarjuk tartani a magyar államot a magyar-osztrák monarchia keretében, a mostani közös ügyek mellett, javítani akarunk közgazdasági s pénzügyi állapotainkon; emelni akarjuk culturalis intézeteinket; mi akarjuk a természetszerű haladást, mert csak az lehet állandó, biztos és üdvös. Egyszóval akarjuk az adott viszonyok között a lehetséges jót s ebben fekszik erőnk és jövőnk. Én hiszem s nyíltan kimondom, hogy e párt még sokáig többségben lesz; nem azért, mintha különös mesterségekhez értene, vagy valamely csodaszer birtokában volna; mi nem fogjuk egy-két év alatt oda vinni az országot, hogy mindenkinek jó dolga legyen, mi nem tudjuk a deficitet rögtön elenyésztetni, az adót leszállítani, az árvizeket eltiltani, egy szóval csodákat művelni. De az ország látta, hogy 67 óta a pártok is átalakuláson mentek keresztül s a kormányok is változtak, hogy volt Andrásy, Lónyay, Szlávy, Bittó, Wenckheim s most Tisza miniszterelnök, hogy a dolgok lényegére nézve a körülményekhez képest a kormányzat ugyanazon ösvényen megy, mert a politikát nem a miniszterek s pártok akarata, de a viszonyok határozzák el. Már pedig akárki jutna ma a kormányra, az a viszonyokat nem fogja megváltoztatni.

Az ellenzék ugynevezett mérsékelt tábora az elvekre nézve velünk megegyezik. Nem kétlem, hogy ők ugyanazon közbjogi alapon állanak, mint mi; hogy nem radikál reformerek, hanem a természetszerű fokozatos fejlődés barátai, szabadelvüek bizonyos mértékben s bizonyos mérvben conservatívek, mint mi, mint minden józan s gyakorlati politikus. Miben van

hát a különbség köztünk? — Ugy látszik a hangulatban Ők elégtelennek mindennel, nekik minden rossz, nekik a nap-sugár nem elég fényes, a só nem elég sós, a cukor nem elég édes. Szerintök a magyar kormány felelős azért, hogy Európa nem jó politikát üz keleten; hogy Németországban a kereskedelmi politika nincs hasznunkra s a mi érdekeink szerint; hogy a Bachrendszer alatt a Tiszát és a Kőrösöket úgy szabályozták, a hogy; szerintök a tanügy nem halad, mert elavult német formák pusztá másolata.

Hogy nekik joguk van az oppositíóban lenni s control-t gyakorolni, sőt aspirálni a kormány átvételére: azt senki sem vonja kétségbe; csak csináljanak maguknak többséget. De azon sokan kételkednek, hogy jobban fognának kormányozni, mint mi — hiszen ismerjük az ő műveiket is.

Hátra van még a szélsőbal. E párt programja két részből áll; első része a belügyekre, másik része a monarchia tulsó fele iránti viszonyainkra vonatkozik. A belügyekben e párt általán véve mindent rosszal, a mit a kormány tesz, s a parlamentben ritka kivétellel mindig ellenünk szavaz; hogy politikájukat egy szóval jellemezzem, az a radicalismus. De az egész világ bizonyítja, hogy a radicalismus, mely nem fokozatosan, hanem egyszerre és rohamosan akarja a dolgokat és állapotokat megváltoztatni, felfogatásra s az államok s társadalmak fökéletes dissolutiójára vezet. Mindazon férfiak, kik marandó alkotásokat tudtak teremteni, távol állottak a radicalismustól; se Washington, se Thiers, se Bismarck, se Cavour nem voltak radicálisok.

Legszerencsétlenebb a radicalismus az adó s általában a pénzügyek terén, mert minden radicális átalakulás több adót hoz magával. A francziák — 1848 előtt, akkori csekélyebb vagyonosságuk — s csekélyebb kútforrásaikhoz képest is sokkal kevesebb adót fizettek, mint Napoleon alatt, s Napoleon alatt kevesebbet, mint ma. A radicális politikai átalakulások igen drágák és sok pénzbe kerülnek.

A program második része vonatkozik állásunkra a mo-

narchiához. Tudjuk, ők meg akarnak szüntetni minden közösséget a monarchia másik felével, a vámszövetséget, a közös hadsereget, a közös diplomatiát. Szerintök a personal-uniónak olyannak kell lenni, hogy a magyar király annyira idegen legyen az osztrák császártól, mint ma idegen s különböző személy a török szultántól vagy az orosz czártól.

Hogy lehet két állam közt, melyek a mohácsi vész óta, de főleg a *pragmatica sanctio* óta bizonyos közösségben léteztek, ily teljes elkülönítést békés és barátságos uton eszközölni és elérni, azt e párt férfain kívül e széles világon, a ki csak politikával s történelemmel foglalkozik, senki sem képes belátni. Ellenben mindenki meg van győződve, hogy nem is említve azt, hogy bizonyos viszonyok kétoldalú szerződésen alapulnak, ezen elkülönítési processus oly *conflictushoz* fogna vezetni, a minő 48-ban tört ki, s hogy a 48-diki és 49-diki események ismétlődésének igen tragikus kimenetele volna.

Nem akarom ezt bővebben kifejteni, nehogy félreértésekre adjak alkalmat; de egyet nem hallgathatok el, s ez az, hogy a szélsőbaloldali urak nagyban dresszirozzák a horvátokat, a szerbeket, a románokat s a felső-magyarországi szlávokat; mert mindazt, a mit ők Bécs s a Bécsessel való közösség ellen mondanak, ugyanazt ismétli a horvát ellenzék Zágrábban s az agitátorok Ujvidéken, Nagyszébenben, sőt kisebb mértékben Turócz-Szt-Mártonban; s mindaz, a mit ezen urak a német nyelv ellen mondanak, az amott a magyar nyelv ellen fokozott mérvben mondatik.

Én nem mondom, hogy a szélsőbaloldali politikusok nem jó magyar emberek; de éppen azért ideje volna magukba szállaniok s meggondolniok, mit eredményez az ő politikájuk a magyar állam s a magyar nemzet léte tekintetében, mely a radicalismussal se ben, se kün nem hozható összhangzásba.

Hiszem, hogy e kényes tárgyról is objective beszéltem. S most szabad legyen bezárni beszédemet azon nyilatkozattal, hogy ha az önök valódi, tényleges képviselője maradok, többször lesz szerencsém találkozni önökkel; ha pedig a sors más-kép akarná, akkor is maradok önök erkölcsi képviselője, s mint ilyen, ugyszintén mint közoktatásügyi miniszter is fogok találkozni önökkel.